

DĚJINY ČESKÉ A SLOVENSKÉ PSYCHOLOGIE

SIMONA HOSKOVCOVÁ

JIŘÍ HOSKOVEC

DANIEL HELLER

KAROLINUM

Dějiny české a slovenské psychologie

Simona Hoskovcová

Jiří Hoskovec

Daniel Heller

Recenzovali:

doc. PhDr. Jan Srnec, CSc.

PhDr. Dalibor Vobořil, Ph.D.

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz

Praha 2015

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání druhé, přepracované a rozšířené, v Nakladatelství Karolinum první

© Univerzita Karlova, 2015

© Simona Hoskovcová, Jiří Hoskovec - heirs, Daniel Heller, 2015

Kniha je výstupem programu PRVOUK P03, Rozvoj psychologických věd.

ISBN 978-80-246-2402-0

ISBN 978-80-246-2425-9 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Předmluva k druhému vydání	9
Úvod	11
1. Psychologie v Čechách, na Moravě a na Slovensku	13
1.1 Kořeny vývoje oboru	13
1.2 Zrod vědecké psychologie ve střední Evropě	15
1.3 Od 19. století do 2. světové války	15
1.4 Období 2. světové války	16
1.5 Poválečné období a totalita	17
1.6 Období 1990–2010	19
2. Psychologické kategorie	23
2.1 Vnímání.	23
2.1.1 J. E. Purkyně – trvale platné objevy.	23
2.1.2 G. T. Fechner – zákonitost mezi intenzitou podnětu a počítka	24
2.1.3 J. Müller – souvislost vjemů s představami a pozorností	25
2.1.4 W. Wundt – struktura duševních obsahů.	26
2.1.5 Pokračovatelé v experimentálním výzkumu	26
2.1.6 Experimentální výzkum v druhé polovině 20. století	31
2.2 Pozornost.	31
2.2.1 Od jasnosti vědomí k výběrovosti pozornosti	32
2.2.2 Brněnské výzkumy.	33
2.2.3 Pražské výzkumy	34
2.2.4 Bratislavské výzkumy.	35
2.3 Paměť.	36
2.3.1 H. Ebbinghaus – průkopník experimentálního výzkumu paměti	37
2.3.2 Paměť zkoumaná interfunkčně	38
2.3.3 Experimentálně psychologické pracoviště v Bratislavě	38
2.4 Myšlení	40
2.4.1 A. Marty – jazykové základy myšlení.	41
2.4.2 E. Mach – relativita myšlení.	42
2.4.3 O. Külpe – základ experimentálního výzkumu myšlení.	43
2.4.4 M. Wertheimer – vědecké myšlení.	43
2.4.5 J. Hlavsa – tvořivé myšlení.	44
2.4.6 M. Sedláková – mentální modely	45
2.4.7 A. Plhánková, I. Ruisel – implicitní a explicitní teorie inteligence	47
2.5 Emoce.	48
2.5.1 J. E. Purkyně – výrazy citů	49
2.5.2 W. Wundt – popis emocí	50
2.5.3 I. Stuchlíková – emoce a myšlení.	50
2.5.4 H. a M. Machačovi – emoce a stres	51

2.6	Vůle a motivace	53
2.6.1	F. Krejčí – jevy volní jako případy chtění	53
2.6.2	J. Lindworsky – vůle zkoumaná sebezpozorováním	53
2.6.3	V. Tardy – síla vůle	54
2.6.4	M. Brichcín – vůle, volní procesy a volní vlastnosti	55
2.6.5	M. Homola – motivace a osobnost	56
2.6.6	M. Nakonečný – východisko motivace	57
2.7	Osobnost	58
2.7.1	Psychologie osobnosti v Praze	59
2.7.2	Psychologie osobnosti v Brně	64
2.7.3	Psychologie osobnosti v Bratislavě	68
3.	Psychologické obory	78
3.1	Vývojová psychologie	78
3.1.1	Vývojová psychologie od počátku 20. století	78
3.1.2	Z. Matějček a J. Langmeier – proč chtějí mít lidé děti	79
3.1.3	Výzkumy kojenců	82
3.1.4	J. Odehnal a M. Severová – pozorování předškolních dětí	84
3.1.5	L. Kubička – školní věk	84
3.1.6	J. Kotásková – morální vývoj dítěte	85
3.1.7	Puberta a adolescence	86
3.1.8	Dospělost a manželský život	87
3.1.9	Síla ducha v chátrajícím těle	88
3.2	Srovnávací psychologie	89
3.3	Pedagogická psychologie	91
3.3.1	V. Příhoda – reformy školství a vývoj lidské psychiky	91
3.3.2	F. Jiránek – pedagogická psychologie podložená výzkumem intelektu	92
3.3.3	V. Kulič – řízené učení	93
3.3.4	J. Čáp – psychologie pro učitele	95
3.3.5	J. Mareš – styly učení	96
3.3.6	Z. Helus a J. Pelikán – preferenční postoje učitelů k žákům	96
3.3.7	L. Míček – učitel a stres	97
3.3.8	Reformní snahy v pedagogice	98
3.4	Sociální psychologie	99
3.4.1	G. A. Lindner – začátky sociální psychologie	100
3.4.2	A. Jurovský – člověk ve společenských skupinách	101
3.4.3	J. Janoušek – sociální komunikace	101
3.4.4	V. Řehan – sociální status a hodnotová orientace mladé generace	103
3.4.5	I. Čermák – agrese a antisociální chování	103
3.4.6	S. Hermochová – výcvik sociálních dovedností	104
3.5	Politická psychologie	105
3.5.1	G. A. Lindner – vytvoření pojmu politická psychologie	106
3.5.2	T. G. Masaryk – psychologické postřehy politika	106

3.5.3	K. Horn – politickopsychologická analýza	108
3.5.4	V. Pečjak – současná politická psychologie	108
3.5.5	Psychologie davu	109
3.5.6	Politická psychologie nově pojatá	110
3.6	Psychologie práce a organizace	112
3.6.1	Základy oboru – psychotechnika	112
3.6.2	J. Stavěl – spoluzakladatel psychotechniky na Slovensku	113
3.6.3	J. Doležal – ředitel Ústavu lidské práce v Praze	114
3.6.4	Psychologie práce a řízení v plánovaném hospodářství	114
3.6.5	Z. Bureš – spolehlivost výkonu	115
3.6.6	Psychologie práce a organizace v tržním hospodářství	117
3.7	Forenzní psychologie	118
3.7.1	H. Gross – kriminální psychologie	119
3.7.2	J. Čepelák – klasifikace forenzní psychologie	120
3.7.3	J. Neumann a K. Netík – etické problémy forenzní psychologie	121
3.7.4	L. Čírtková – policejní psychologie	122
3.7.5	Osobnost pachatelů trestné činnosti	123
3.7.6	G. Dobrotka – úloha forenzní psychologie podle věkových skupin	125
3.8	Psychologie sportu a tělesné výchovy	126
3.8.1	A. Pechlát – náčelník Sokola v psychologii	127
3.8.2	A. Stránský – hledání obrysů oboru	128
3.8.3	M. Vaněk – rozvoj oboru	128
3.8.4	V. Hošek – sport ve vodě, na horách a vysoko ve vzduchu	130
3.9	Psychologie umění	131
3.9.1	J. Viewegh – věda a umění	132
3.9.2	P. Machotka – psychologie výtvarného umění	133
3.9.3	Hudební psychologie	133
3.10	Klinická psychologie	138
3.10.1	P. Mohapl – úkoly klinické psychologie	139
3.10.2	J. Srnec – etika a klinická psychologie	139
3.10.3	Psychodiagnostika	140
3.10.4	Lékařská psychologie	143
3.10.5	J. J. Diamant – neuropsychologie	144
3.11	Psychoterapie	146
3.11.1	Počátky psychoterapie v našich zemích	147
3.11.2	J. Šimsa – počátky léčby alkoholismu a psychoterapie	147
3.11.3	C. H. Bezděk – etikoterapie	148
3.11.4	V. Forster – duševní poruchy a jejich léčení	149
3.11.5	J. Stuchlík – psychoterapie a psychohygiena	150
3.11.6	J. Rubeš, J. Skála, E. Urban – léčení závislosti a výcvik v psychoterapii	151
3.11.7	Psychoanalýza	153
3.11.8	F. a J. Knoblochovi – integrovaná psychoterapie	154
3.11.9	H. Junová – psychogymnastika	155

3.11.10	E. Syříšřťová – skupinová psychoterapie psychóz	156
3.11.11	R. Konečný – psychoterapie na Moravě	157
3.11.12	S. Kratochvřl – integrovaná psychoterapie	158
3.11.13	O. Kondáš – psychoterapie na Slovensku	158
3.11.14	Psychologické poradenství – psychoterapie mimo zdravotnictví	158
3.12	Psychologie zdraví	160
3.12.1	J. Křivohlavý – nový pohled na zdraví a nemoc	160
3.12.2	Historie hnutí duševní hygieny	161
3.12.3	L. Mřček – dvanáct znaků rřstu duševní hygieny	162
3.12.4	I. Šolcová a V. Kebza – syndrom vyhořeni	163
3.13	Psychologie a pseudopsychologie	164
3.13.1	V. Forster – okultní úkazy a jejich psychologický vřklad	166
3.13.2	F. Šeracký – jasnovidectví a šarlatánství	166
3.13.3	Neúspěšný pokus psychotroniky stát se vědou	168
3.13.4	Pražské sympozium o hraničních oblastech	168
3.13.5	Pseudopsychologický přístup při výběru zaměstnanců	169
3.13.6	Školská pověra	170
	Závěrem	173
	Vzpomřnka na Jiřřho Hoskovce	175
	Summary	177
	Literatura	179
	Jmenný rejstřřik	198

Předmluva k druhému vydání

Záměr zpracovat dějiny české a slovenské psychologie vznikl ke konci 20. století a byl realizován vydáním publikace *Malé dějiny české a středoevropské psychologie* v roce 2000. Monografie zachycuje jedno století vývoje psychologie jako samostatného vědního oboru. Tato kalendářní data se pro spis takového druhu přímo nabízela.

Od té doby bohužel zemřela řada našich významných kolegů, kteří posunuli českou psychologii dále. Jedním z nich byl také Jiří Hoskovec, hlavní autor prvního vydání knihy, který zemřel v létě roku 2011. Rozhodli jsme se pro druhé vydání, protože díla mnoha stěžejních osobností byla završena a aktualizovaným textem bychom jim rádi vzdali hold.

V předkládané publikaci se zaměříme výhradně na českou a slovenskou psychologii. Přehledy o stavu oboru v dalších zemích střední Evropy, které byly součástí vydání prvního, ponecháváme stranou. Naopak jsme doplnili kapitoly pojednávající o vývoji psychologie v českém a slovenském prostředí a učinili mnoho dalších zpřesnění.

Simona Hoskocová, Daniel Heller

Úvod

Monografie je zaměřena na českou a slovenskou psychologii 20. století s občasnými exkurzemi do 19. století: seznamuje s poznatky o lidské psychice, s uplatněním psychologických poznatků v nejrůznějších oborech lidské činnosti a poskytuje odkazy na další zdroje. Uvedené poznatky nebyly získány vždy jen psychology, ale též jinými odborníky.

Proč je znalost historie tohoto oboru důležitá? Současné pojmy, modely a teorie lidské psychiky nejsou definitivní, představují pouze určitá zastavení na cestě vědy. Je třeba rozumět tomu, odkud pocházejí, v jakém kontextu vznikly, protože to nám umožňuje nejen jejich správné užívání, ale také rozvíjení nebo překonání a opuštění ve prospěch pojmů, modelů a teorií nových. Aby byla historie psychologie schopna dosahovat tohoto cíle, musí být zdroje dat specifikovány společně s metodami jejich získávání a vysvětlení. Při historické analýze jsou rozlišovány tři úrovně: teoretická, individuálně-životopisná a sociální.

K historii psychologie v České republice a na Slovensku nepřistupujeme jednoznačně podle myšlenkových proudů. Pro každé téma byli vybráni hlavní představitelé oborů, od zakládajících osobností až po současné nositele výzkumu či aplikace. Hlavním kritériem výběru byl originální přínos pro obor

a jeho uznání ve světě, a to nezávisle na společensko-politickém kontextu. Díla vybraných autorů uvádíme v souvislosti s jejich životem. Jejich životopisy mají často mnoho společného, například studovali více oborů a hodně cestovali, což může být inspirací pro nové generace studentů. Uvádíme také přínosná témata jejich práce. Čtenářům doporučujeme všimnout si odkazů v textu a jmenného rejstříku, neboť někteří autoři se zabývali více tématy a údaje o nich neopakujeme.

Při současném rozvoji a specializaci psychologických věd se žádné šířeji zaměřené dílo neobejde bez spolupráce specialistů. Za pomoc při vzniku publikace děkujeme kolegům doc. PhDr. Karlu Balcarovi, prof. PhDr. Janu Čápovi, PhDr. Ludmile Čírtkové, doc. PhDr. Soně Hermochové, prof. PhDr. Pavlu Machotkovi, prof. PhDr. Jiřímu Marešovi, PhDr. Miluši Sedlákové, doc. PhDr. Jiřímu Štikarovi, prof. PhDr. Miroslavu Vaňkovi, prof. PhDr. Janu Vymětalovi a Edith Hoskovcové.

/1/

Psychologie v Čechách, na Moravě a na Slovensku

1.1 KOŘENY VÝVOJE OBORU

Psychologické myšlení a jeho vztahy k problémům společnosti lze v Čechách sledovat už od založení Karlovy univerzity v Praze ve 14. století. Myslitelé té doby sdíleli své myšlenky týkající se problémů, které v moderních psychologických termínech můžeme označit jako otázky patologie, vývoje, pedagogiky, duševní hygieny, osobnosti, úvahy pastorační, profesní, politické a sociální. Psychologické aspekty byly tehdy řešeny v rámci teologie, filozofie a lékařství.

Duševní hygienou se zabýval například Karel IV. Lucemburský (1316–1378). Ve své autobiografii doporučuje, abychom nezáviděli jeden druhému, protože závist vyvolává nenávist. „Ten, kdo nesnáší, nemůže být milován a hyne v důsledku vzteku“ (Brožek, Hoskovec 1997c, s. 13). Tomáš Štítný (ca. 1325–1406), český filozof stejného období a pravděpodobně absolvent pražské univerzity, vysvětluje ve svých morálně-vzdělávacích dialozích, že závist ústí v hořkost v srdci, kvůli které se nemůžeme radovat (tamtéž, s. 25). Dále k závisti poznamenává český církevní reformátor Jan Hus (1369–1415): „Závist zažíváme jako bolest (...). Závist vede k nenávisti, pomlouvám, nespravedlivé

kritice a nespokojenosti“ (tamtéž, s. 31). Petr Chelčický (ca. 1390–1460) považoval za hlavní ctnost lásku k bližnímu a etickou stránku náboženství. Zastával možnost nenásilného prosazování v politice. V situaci, v níž různé skupiny českých reformistů mezi sebou bojovaly, vytvořil idealistický základ pro jejich spojení (Masaryk 1926).

V období renesance je pozoruhodné široké spektrum odborných zájmů a mobilita v rámci Evropy při studiu nebo práci. Pro šlechtu bylo výrazem moudrosti a vlastního image podporovat umění a vědy. Nejambicióznější byl Rudolf II. (1552–1612). Do Prahy pozval astronomy, astrology, alchymisty, malíře, sochaře, spisovatele a básníky. Mezi nimi i Tadeáše Hájka z Hájku (1525–1600), učence a věstce. Pro psychology je zajímavý jeho výklad fyziognomických detailů ve vztahu k osobnostním vlastnostem, včetně tipů týkajících se budoucího vývoje člověka (Malý 1937).

Když v roce 1618 začala třicetiletá válka, bylo Pavlovi Stránskému (1583–1657) 35 let. Odmítl konvertovat ke katolicismu, a byl proto nucen emigrovat. Ve své knize *Respublica Bojema* popsal národní charakter Čechů: „Oni nesházejí silnou disciplínu a nelíbí se jim poslouchat rozkazy. Nespravedlnost překonávají s obtížemi. Když jsou spokojení, jsou učenliví, když smutní, jsou nevrlí. Při hladu nezpívají jako Němec, ani netančí jako Francouz, ale jsou naštvaní“ (Brožek, Hoskovec 1997c, s. 38–39).

Jan Amos Komenský (1592–1670), moravský reformátor a pedagog, je předním myslitelem v oblasti dětské psychologie a vzdělávání. Komenský postuloval rovnocenné vzdělávání pro muže i ženy a demokratické metody výuky s ohledem na individuální schopnosti žáka.

Za vlády Marie Terezie (1717–1780) byl významnou osobností František Josef Kinský (1739–1805). Byl ředitelem Válečné akademie ve Vídni a spoluzakladatelem Soukromé učené společnosti, která se později institucionalizovala pod názvem Královská česká společnost nauk. Kinský psal příručky pro vojáky, nabádal je k dosažení soběstačnosti, odvaze, mužnosti, rozhodnosti, disciplíně a sebeovládání fyzickému, morálnímu, emocionálnímu a intelektuálnímu. Jeho pedagogické úvahy byly založeny na psychologických principech. Pokud jde o vzdělávání dětí, zdůrazňoval pěstování mateřského jazyka a ranou výuku jazyků cizích (tamtéž, s. 42–44).

Vědecké úsilí v české psychologii prokázal Jiří Procházka, též Georg Prochaska (1749–1820). Proslul především svými výzkumy nervových procesů, nervové reflexivní činnosti (odrazu-reflexe vnějšího podráždění ze senzitivních nervů na nervy motorické). Pojmem *sensorium commune* popisuje místo nervové soustavy, kde se všechny vnější podněty setkávají a odkud jsou vedeny dále do všech částí těla. Na vnější podněty člověk reaguje vědomě či nevědomě. V knize o lidské fyziologii (Vídeň, 1797) pojednává o pozornosti, představivosti, paměti, emocích, sebeovládání, názorech, racionálním úsudku, inteligenci, vynalézavosti, vtipu a moudrosti.

1.2 ZROD VĚDECKÉ PSYCHOLOGIE VE STŘEDNÍ EVROPĚ

Region střední Evropy je kulturním celkem mimořádně významným pro celý svět psychologie. Mezi Lipskem a Vídní se do značné míry zakládaly hlavní proudy dnešní psychologie: proud usilující o exaktnost měření (W. Wundt) i proud usilující o hloubku porozumění (S. Freud). V tomto prostředí byly vytvořeny i hlubší metodologické základy obou hlavních přístupů dnešní psychologie – přístupu kvantitativního a kvalitativního. Kvantitativní přístup má své kořeny v práci vědců spojených s Vídní (K. Popper) a Prahou (E. Hering, E. Mach). Kvalitativní, na porozumění jedinečnosti fenoménu orientovaný přístup je myšlenkově spjat s E. Husserlem (1859–1938). Zásadní význam pro moderní vědecké myšlení mají i práce K. Gödela (1906–1978), který ukázal na limity úsilí o tvorbu vědeckých teorií.

Města Lipsko, Würzburg, Berlín, Vratislav, Varšava, Vídeň, Praha, Brno, Bratislava, Budapešť a Lublaň byla duchovními středisky, která spolu živě komunikovala. Tato oblast dodnes tvoří multikulturní prostředí, ve kterém se setkávají tradice a ve kterém se národy snaží o nezávislost, mimo jiné i ve vědě. Jsou to i společné historické osudy, které jednotlivé země střední Evropy v různých etapách sblížovaly. Hovoříme sice o „české“ psychologii, ta ovšem čerpá a vyvěrá z okolních vlivů, bez jejichž znalosti bychom ji mohli v jejím vývoji jen těžko chápat.

1.3 OD 19. STOLETÍ DO 2. SVĚTOVÉ VÁLKY

V 19. století se etabluje psychologie jako samostatný vědní obor. Její kořeny sahají do filozofie, lékařství a pedagogiky. Mezi významné zakladatelské osobnosti pražské univerzitní psychologie patří M. Rostohar (viz kap. 2.1.5), J. E. Purkyně (viz kap. 2.1.1; 2.5.1), G. A. Lindner (viz kap. 3.4.1), J. Durdík (viz kap. 3.7.1), T. G. Masaryk (viz kap. 3.5.2) a F. Čáda (viz kap. 3.9.3). Tyto osobnosti patří k nejlepší tradici české psychologie, a to jak objevitelsky, svým přehledem o odborném dění ve světě, tak organizátorsky ve prospěch vědy a její výuky.

Na utváření české vědecké psychologie měly nejvýraznější vliv myšlenkové proudy přicházející z Německa a Rakouska. Dostávaly se k nám prostřednictvím německy hovořících vědců, kteří pobývali na jednotné pražské, později německé univerzitě.¹

Společenské podmínky nově vzniklého československého státu v roce 1918 podnítily řadu psychologických aktivit zvláště v oblasti psychologie

1 V r. 1882 byla pražská univerzita rozdělena na dvě univerzity – německou a českou. V r. 1939 došlo k uzavření české univerzity, v r. 1945 byla její činnost obnovena a byla zrušena univerzita německá.

práce. Na vývoj světové psychologie bylo navázáno záhy. Mnoho československých psychologů podnikalo studijní cesty, zejména do Německa, Francie a Anglie. Současně přijížděli do Prahy významní představitelé zahraniční psychologie včetně odborníků z USA a Francie. Tak se mohla psychologie konfrontovat i s jinými přístupy – nejen s těmi, které do té doby přicházely z německy hovořící oblasti. Zvláště důležité bylo zřízení Psychotechnického ústavu při Masarykově akademii práce v roce 1920. T. G. Masaryk, první prezident Československé republiky, rozvoj psychologie podporoval. V roce 1928 byl založen psychotechnický ústav také v Bratislavě. Psychologický ústav a katedra psychologie mají na FF UK své přímé organizační předchůdce od roku 1921. Psychologický seminář tehdy vedl F. Krejčí (viz kap. 2.6.1).²

Brněnská škola M. Rostohara (viz kap. 2.1.5), zakladatele Psychologického ústavu Masarykovy univerzity (zal. 1926),³ měla jednotící základnu v celostátní psychologii, jejímž specifikem bylo zejména zkoumání vývoje psychických procesů. Skupina jeho spolupracovníků (F. Kratina, V. Chmelař, R. Konečný, E. Pejřhový, L. Kolářiková ad.) publikovala své práce v časopisu *Psychologie: Časopis pro teoretickou a užitou psychologii*, který vycházel v Brně v letech 1935–1950. Byl to první odborný psychologický časopis psaný v češtině.

1.4 OBDOBÍ 2. SVĚTOVÉ VÁLKY

Uzavření českých vysokých škol nacistickými okupanty 17. 11. 1939 neblaze zasáhlo i psychologii. Ve válečných letech 1939–1945 psychologie jako obor sice nezanikla, ale nemohla se patřičně rozvíjet. Německy uveřejňované publikace té doby mají nižší úroveň, některé jsou přímo poplatné nacistické a rasistické ideologii. Přesto se někteří čeští autoři dokázali vyhnout vládnoucímu ideologickému vlivu a publikovali cenné práce. Jmenujme z nich alespoň některé: *Psychologie dítěte* (1942, Brno) L. Kolářikové, *Typ a typologie* (1942, Brno) a *Osobnost* (1944, Praha) F. Kratiny. J. Stavěl publikoval čtyři studie o psychologii zájmů (Věstník pedagogický, 1940, 1941; Sborník České akademie technické, 1942; Česká mysl, 1944). J. Doležal měl řadu velmi dobře

2 Vedoucí katedry psychologie FF UK: 1921–1928 F. Krejčí, 1929–1945 F. Šeracký, 1945–1950 J. Stavěl, 1950–1960 J. Doležal (1950–1956 sloučeno s ústavem), 1960–1967 V. Tardy, 1967–1972 M. Machač (od r. 1972 sloučeno s ústavem), 1972–1979 J. Linhart, 1979–1991 J. Janoušek, 1991 až 1997 S. Hermochová, 1997–2002 M. Rymeš, 2002–dosud I. Gillernová. Vedoucí psychologického ústavu FF UK: 1921–1928 F. Krejčí, 1929–1945 F. Šeracký, 1945–1965 J. Doležal, 1965–1972 M. Machač, od obnovení ústavu v r. 1990 do r. 1999 M. Břichcín, 2000–2009 K. Riegel. Po jeho smrti v r. 2009 byl ústav r. 2010 spojen s katedrou psychologie FF UK.

3 Vedoucí psychologického ústavu FF MU: 1926–1948 (s přerušением během 2. sv. v.) M. Rostohar, 1948–1963 V. Chmelař, 1964 F. Janda, 1965–1968 J. Šabata, 1968–1970 R. Konečný, 1970 J. Švancara, 1970–1974 J. Sedlák, 1974–1975 F. Mainuš, 1975–1989 J. Kuric, 1989–1997 V. Smékal. V r. 1998 došlo k rozdělení na psychologický ústav FF MU a katedru psychologie FSS MU. V l. 1998–2012 vedl psychologický ústav FF MU M. Svoboda, 2012–dosud P. Humpolíček. Vedoucí katedry na FSS 1998–2004 I. Plaňava, 2004–2005 P. Macek a 2005–dosud Z. Vybíral.

koncipovaných přednášek o psychologii pro veřejnost v Českém rozhlasu; jsou dochovány v archivu katedry psychologie FF UK.

Organizační základna Ústavu lidské práce byla v době nacistické okupace zajištěna vládním nařízením, které stanovilo, že ústav se má zabývat psychologií, fyziologií a sociologií práce. Několik pracovníků ústavu tehdy zemřelo v koncentračních táborech. Podařilo se zde však umístit více než 20 mediků, techniků a psychologů, kteří nemohli za války dokončit svá studia, a tak bylo možné nadále připravovat pracovní plány určené k realizaci v osvobozeném státě.

Slibný vývoj brněnské psychologie, která měla v některých směrech v celostátním srovnání předstih, byl také přerušen. Během válečných let byli psychologové pronásledováni. R. Konečný byl vězněn, M. Rostohar se zapojil do partyzánského odboje v rodné Jugoslávii.

Na Slovensku byla situace poněkud jiná, činnost Psychotechnického ústavu byla využita z velké části i pro potřeby slovenské armády. Byla publikována dvě pozoruhodná díla: *Psychologie A.* Jurovského (1942, 4. vyd. 1949) a *Praktická psychológia* J. Diešky (1943).

1.5 POVÁLEČNÉ OBDOBÍ A TOTALITA

V období let 1945–1948 bylo obnoveno studium na vysokých školách. Vedoucími osobnostmi v Praze byli J. Doležal (viz kap. 3.6.3), J. Stavěl (viz kap. 3.6.2) a V. Příhoda (viz kap. 3.1.8; 3.3.1). Všichni tři byli vzory pro své studenty a mnohé výrazně ovlivnili. V roce 1950 byl seminář i ústav sloučen pod katedru psychologie. V roce 1946 nově vznikl Psychologický ústav v Olomouci, vedený L. Kolářikovou (viz kap. 3.1.9). Její společenská pozice se však po roce 1948 zhoršovala a v roce 1952 funkci i Olomouc opustila. Vedení ústavu převzal E. Holas (1917–1985) a v roce 1959 prosadil vznik samostatné katedry psychologie, kterou vedl do roku 1970, kdy byl i on nucen odejít.⁴

Poválečné obnovení univerzitního Psychologického ústavu v Brně v roce 1945 proběhlo rychlým tempem. Rostohar měl mezi svými spolupracovníky a studenty přirozenou autoritu a pod jeho vlivem vyrostlo mnoho výrazných osobností psychologie (L. Kolářiková, R. Konečný, V. Chmelař a další). Všichni se shodovali v celostním chápání psychických jevů a v respektování člověka jako subjektu. Vyjádřením těchto přístupů je kniha M. Rostohara *Psychologie jako věda o subjektivní skutečnosti* (1950).

Změna politické konstelace v roce 1948 (nastolení komunistického režimu) ztížila odbornou práci, která se začala rozvíjet v předcházejícím období.

4 Vedoucí katedry psychologie FF UP: 1946–1952 L. Kolářiková, 1952–1970 E. Holas, 1970–1978 E. Pejhovský, 1978–1990 Ch. Valoušek, 1990–1993 P. Mohapl, 1994–2011 V. Řehan, od r. 2011 M. Šucha. Historii katedry psychologie UP v Olomouci se věnovala A. Plhánková (2000).

V první polovině 50. let přestala být psychologie uznávána jako věda, byla považována za buržoazní pavědu. Činnost psychologů uhasínala, na univerzity bylo přijímáno jen velmi málo studentů a výuka byla ideologizována podle sovětských učebnic. Psychologie byla nahrazena studiem vyšší nervové činnosti a oficiálně přiřazena k pedagogice. Společným rysem první poloviny 50. let je likvidace ideových odpůrců a přebudování psychologie podle tehdejšího sovětského vzoru. Prosazovala se orientace na učení I. P. Pavlova (jeho kompletní sebrané spisy byly vydány v češtině). Relativně větší nezávislost na usměrňujících činitelích poskytoval prostor ve zdravotnictví a později v poradenství. Do klinické oblasti se přesunuli z větší části i psychologové s nemarxistickou teoretickou a výzkumnou orientací. Dobrá výzkumná tradice zde dlouho přetrvávala a přetrvává dodnes (např. Psychiatrická klinika UK a do r. 2011 Ústav pro péči o matku a dítě v Praze-Podolí).

K novému nástupu samostatné psychologie došlo až po roce 1956, v době ideologického uvolnění. O tomto období se hovoří jako o renesanci sovětské psychologie, která navazuje na 20 let utlumovanou tradici L. S. Vygotského (1896–1934). V roce 1956 vznikla v Praze na UK Psychologická laboratoř (od roku 1959 Psychologický ústav). Instituci vedl J. Doležal, který byl zároveň hlavním redaktorem nově vzniklého časopisu *Československá psychologie* (vychází od roku 1957 dodnes).

Velmi negativní úlohu ve vývoji psychologie na Karlově univerzitě sehrál Josef Linhart (1917–1991). Po roce 1972 zastával různé vedoucí funkce a byl reprezentantem psychologie marxistické. Marxistická psychologie byla oficiálními místy přijímána jako jediná správná. Od začátku roku 1968 byl prosazován tzv. socialismus s lidskou tvář. K ukončení procesu uvolňování došlo v srpnu téhož roku a následovala známá normalizace, jejímž stoupcem J. Linhart byl. V krátké době na sebe strhnul vedení hlavních psychologických institucí v Praze (v rámci ČSAV i UK). Psychologický ústav UK byl zrušen. Rozdělení katedry na čtyři úseky vedené externími pracovníky se neosvědčilo a v roce 1980 bylo vedení katedry opět sjednoceno. V 80. letech byly sice provedeny významné výzkumy v oblasti komunikace a kooperace v malých skupinách (J. Janoušek, M. Brichcín, P. Uhlář a další), na druhé straně ale udržování oficiální marxistické ideologie a stranického režimu brzdilo výuku psychologie a odráželo se i v plýtvání pracovními silami členů katedry.

Situace katedry psychologie v Brně také nebyla příznivá. Za neobjasněných okolností z jejího vedení odstoupil R. Konečný. Vedení katedry i dalších psychologických pracovišť se dostalo do rukou straníků. Ovšem i zde vznikaly experimentální práce, které mají svou hodnotu. Neutěšené poměry tohoto období v Brně důkladně popsal J. Švancara v článku *Historické perspektivy brněnské psychologie* (1991).

Na Slovensku se prováděly nejdůležitější výzkumy v Psychologickém laboratoriu Slovenské akademie vied (SAV, zal. 1957), ze kterého vznikl v roce 1963 Ústav experimentálnej psychológie SAV (blíže viz Ballová Mikušková,

Čavojová, 2015). V roce 1957 byla také založena první psychologicko-výchovná klinika v Bratislavě. V návaznosti na zaměření na problematiku psychologie dítěte bylo dalším významným počinem založení Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie (1964). Od roku 1965 na Slovensku vychází cizojazyčný časopis *Studia psychologica*. Roku 1968 zde vznikla organizace Psychodiagnostické a didaktické testy, n. p., která zprostředkovávala testy a dotazníky pro praxi. Lze říci, že dlouhodobé soužití v jednom státním útvaru a hlavně jazyková příbuznost téměř stírají rozdíly v činnosti psychologů na území Čech, Moravy a Slovenska. Některé charakteristiky české psychologie v jednotlivých obdobích tedy platí z větší části i pro psychologii slovenskou.

Komunističtí ideologové se cítili být vlastníky vědecké pravdy. Tento postoj byl jedním ze základů autoritativního a totalitárního myšlení. Z českých psychologů byl z politických důvodů dlouho vězněn C. Stejskal (1890–1969), někteří byli často sledováni a vyšetřováni státní policií (F. Jiránek, V. Tardy, D. Němcová a další). Toto klima paradoxně podněcovalo rozvoj kritického myšlení, otevřenost k názoru druhého, zvažování a ověřování myšlenek v různých souvislostech a z více hledisek. To však bylo možné jen s jednotlivci nebo v menších skupinách důvěryhodných studentů. Takové skupinky byly svolávány zvláště nebo se přirozeně utvářely po skončení některých přednášek, kdy výklad otevřeněji pokračoval po odchodu osob podezřelých z možného udavačství.

Ve strojopisech kolovaly překlady významných prací světových psychologů. Aby mohly vyjít původní práce českých nebo slovenských autorů, musel být učiněn ústupek cenzuře, a to formou předmluvy či vsunutých odstavců, které odpovídaly vládnoucí marxistické ideologii. Tuto skutečnost je třeba mít při studiu dobových děl na zřeteli.

Vzhledem k tomu, že mezi stále aktivními psychology jsou mnozí, kteří totalitnímu režimu ustupovali a činili nemalé kompromisy, je reflexe tohoto období dosud obtížná. Jako psycholog-pamětník podal svědectví o tomto období J. Srnec v úvodní kapitole knihy *Etické otázky v psychologii* (2011). Poznává, že jde o pohled osobní a zkušenost převážně z jeho působení v Praze, i tak ale vypovídá o zásadních skutečnostech, které bychom neměli z paměti oboru vytěsňovat. Za zmínku stojí také publikace mladého týmu historiků FF UK pod názvem *Náměstí Krasnoarmějců 2* (2012). Kniha přináší popis organizačních a politických struktur jedné instituce, především se však soustředí na jednání akademiků a studentů v tehdejších podmínkách a na jejich dilemata.

1.6 OBDOBÍ 1990–2010

Po revoluci v roce 1989 se k nám v souvislosti s celospolečenským uvolněním a otevřením vůči světu začalo dostávat obrovské množství odborných informací a vlivů ze zahraničí. Tyto vlivy měly velmi různou úroveň, od vysoce kvalitních až po pseudopřístupy. Důležité bylo naučit se orientovat a kriticky

rozlišovat mezi nabízenými možnostmi psychologického pojetí a výkladu. Objevily se nové psychologické obory a možnosti jejich uplatnění (např. personální psychologie v nových organizačních kontextech, politická psychologie, psychologie obce).

Se společenskými změnami došlo i k rozpadu již zaběhnutých struktur a k personálním změnám. Rozčtěřená hladina psychologických institucí se postupně uklidnila, dosud však neexistuje v České republice psychologická komora a zákon upravující práci psychologů. Vznikl velký počet nejrůznějších asociací a profesních sdružení, která fungují často spíše individuálně než jako systém. O jistou organizaci odborných aktivit a zastřešení těchto sdružení usiluje Unie psychologických asociací ČR (původně Česká psychologická unie). Kolem roku 2000 se začaly akreditovat organizace, které zajišťují další vzdělávání a výcviky psychologů.

Vedle již dříve působících pracovišť vzdělávajících psychology vznikla v roce 1991 samostatná katedra psychologie na FF Ostravské univerzity. V průběhu její existence došlo několikrát ke změně názvu, v roce 2013 byl pracovišti vrácen název původní. Zajímavé je odborné zaměření této katedry, dané specifickým prostředím ostravského regionu, které je charakterizováno problematikou etnických menšin a migrantů, drogovými závislostmi a dalšími sociálně patologickými jevy.

Psychologii lze v současné době studovat i na řadě soukromých škol. Například Pražská vysoká škola psychosociálních studií, založená v roce 1999 Jiřím Růžičkou, nabízí bakalářské a magisterské studium sociální práce se zaměřením na komunikaci a psychoterapii a nově také bakalářské a navazující magisterské studium psychologie. Před založením vysoké školy nabízel Psychoterapeutická fakulta studium psychoterapie, semináře a výcviky.

Na Slovensku jsou nejvýznamnějšími vysokoškolskými pracovišti katedra psychologie FF Komenského univerzity v Bratislavě, katedra psychologie FF Prešovské univerzity, katedra psychologie FF Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košicích, katedra psychologie FF Trnavské univerzity a katedra psychologie FF Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnavě. Zároveň na Slovensku působí kolem 20 soukromých škol poskytujících vzdělání v oblasti psychologie, což komplikuje situaci při zajištění plné kvalifikace psychologů a jejich uplatnění na trhu práce.

Psychologové působící v praxi ocenili vznik společnosti Psychodiagnostika Brno, která od roku 1993 vydává psychologické testy a dotazníky. Ve své práci navázala na činnost národního podniku Psychodiagnostika v Bratislavě. Od roku 2000 působí v Čechách a na Slovensku vydavatelství psychodiagnostických metod Hogrefe - Testcentrum, jehož ředitelem je psycholog Václav Havlůj (*1953). Tato společnost se zaměřuje nejen na vydávání významných zahraničních diagnostických nástrojů v češtině a slovenštině, ale i na proškolení diagnostiků. Hogrefe - Testcentrum nastavuje standardy, které by měly platit i pro další vydavatele a distributory diagnostických metod.